

Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

WPLYW PROGRAMU NATURA 2000 NA GOSPODARKE STAWOWA NA PRZYKLADZIE DOLINY BARYCZY

*THE IMPACT OF NATURA 2000 PROGRAMME ON THE POND FARMING,
CASE STUDY OF BARYCZ VALLEY*

Słowa kluczowe: gospodarka stawowa, Natura 2000, Dolina Baryczy

Key words: fish-pond farming, Natura 2000 programme, Barycz Valley

Abstrakt. Celem pracy była próba wykazania, że zbyt duży nacisk na ochronę środowiska może przyczynić się zarówno do degradacji przyrody, jak i bankructwa gospodarstw rybackich. Przedstawiono problematykę gospodarki stawowej w Dolinie Baryczy w obliczu ograniczeń oraz możliwości rozwoju jakie wyznacza sieć „Natura 2000”, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii chronionych ptaków – rybożerców. Starano się dowiedzieć, że skutecznym rozwiązaniem na pojawiające się konflikty na linii ekologia – gospodarka rybacka, może być dostosowanie przepisów prawnych do aktualnych warunków gospodarowania i wprowadzenie automatycznej rekompensaty z tytułu szkód wyrządzonych przez prawnie chronione ptactwo, które przezebra hodowle ryb na obszarach objętych siecią „Natura 2000”.

Wstęp

Sieć „Natura 2000”, która obecnie pokrywa już 1/5 terytorium Unii Europejskiej (UE), jest jednym z narzędzi realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, mającym na celu ochronę biologicznej różnorodności. Jednak, mimo że sieć funkcjonuje już ponad trzy dekady, wciąż budzi wiele kontrowersji i sporów, co przekłada się niejednokrotnie na krytyczny stosunek lokalnej społeczności do tej formy ochrony przyrody. Wynika to często z braku holistycznej wizji zrównoważonego rozwoju, która powinna uwzględniać nie tylko aspekty ekologiczne danego obszaru, ale również interes ekonomiczny i społeczny lokalnych mieszkańców. Przykład Doliny Baryczy pokazuje, że przez wieki działalność człowieka przyczyniła się do rozwoju bioróżnorodności na tym obszarze, zaś zachowanie tego korzystnego stanu w dużej mierze będzie zależało właśnie od ludzkiej aktywności, dlatego tak ważna jest dalsza symbioza człowieka z przyrodą.

Celem pracy była próba wskazania, że zbyt duży nacisk na ochronę środowiska może przyczynić się zarówno do degradacji przyrody, jak i bankructwa gospodarstw rybackich.

Materiał i metodyka badań

Badaniami objęto obszar dorzeczy Baryczy (5526 km²), w którym znajduje się największy w Polsce i Europie ośrodek hodowli karpia. W Dolinie Baryczy wyodrębniono trzy obszary objęte programem Natura 2000, jako tereny specjalnej ochrony ptaków. Są to: Ostoja nad Baryczą (82026,4 ha), Dolina Baryczy (55516,8 ha) oraz Dolina Dolnej Baryczy (3165,8 ha) [*Obszary Natura...* 2014]. Mieści się tam również największy w Polsce ornitologiczny rezerwat „Stawy Milickie” oraz największy w Polsce Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”. Tereny te, jako jedne z czterech w Polsce, zostały również zakwalifikowane do obszarów przyrodniczo wrażliwych, co umożliwi wdrażanie unijnych programów rolnośrodowiskowych.

Badania przeprowadzono wykorzystując krytyczną analizę piśmiennictwa krajowego i zagranicznego z zakresu ochrony środowiska i rybactwa śródlądowego oraz analizę aktów prawnych. Źródłem badań pierwotnych były obserwacje własne w terenie oraz pogłębione wywiady z przedstawicielami gospodarstw rybackich w Dolinie Baryczy.

Tabela 1. Obręby hodowlane „Stawy Milickie”
Table 1. Fish farming area of “Stawy Milickie”

Lp./ No.	Nazwa obrębów hodowlanych/ <i>Name of the fish farms</i>	Powierzchnia/ <i>Area [ha]</i>
1	Kompleks/ <i>Complex</i> : Radziądz, Niezgoda, Stary, Jelenie, Jamniki, Kokoty, Koniowskie, Przytockie, Zielony, Dąb, Sanie, Raki, Ruda Żmigrodzka	1945,44
2	Kompleks/ <i>Complex</i> : Krośnice, Żelaźniki, Goszcz I, Goszcz II, Goszcz III	1589,945
3	Kompleks/ <i>Complex</i> : I - Ruda Sułowska Północna, II - Ruda Sułowska Południe	883,2805
4	Kompleks/ <i>Complex</i> : Potasznicza, Kołęda, Bartniki, Gądkowice	859,18
5	Kompleks/ <i>Complex</i> : Milicz, Stawno, Stawno-Grabownica, Raków	2046,13
	Łącznie/ <i>Total</i>	7323,975

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Wykaz obrębów...2011]

Source: own study based on [Wykaz obrębów...2011]

Stawy Doliny Baryczy, które zostały zbudowane już w średniowieczu przez zakon cystersów, do dziś przetrwały (w okrojonej formie) jako:

- Stawy Wielkopolskie: kompleks: Przygodzice (ok. 720 ha) i Możdżanów (ok. 300 ha).
- Stawy Dolnego Śląska, do którego należy pięć kompleksów stawów o łącznej powierzchni powyżej 7 tys. ha, znajdujące się w objęciu spółki „Stawy Milickie”, której akcjonariuszem w 100% jest województwo dolnośląskie (tab. 1).

Prócz tego po 1989 roku powstało wiele nowych stawów o powierzchni ok. 340 ha, których właścicielami są osoby fizyczne.

Wyniki badań

Sieć „Natura 2000”, która nie stanowi sieci rezerwatów przyrodniczych o ścisłej ochronie, jako instytucja prawa ochrony przyrody funkcjonuje niezależnie od krajowego systemu obszarów prawnie chronionych. Jednak już od początku jej istnienia w krajach Wspólnoty była przedmiotem ostrej krytyki z uwagi m.in. na arbitralne wyznaczanie terenów objętych siecią oraz obawy przed wstrzymaniem racjonalnego rozwoju infrastruktury [Habuda 2013]. Pomimo tych negatywnych głosów, Komisja Europejska wydała oświadczenie, w którym stwierdziła, że model obszarów Natura 2000 jest sukcesem i wymaga obrony [Wegener 2010]. Polska, jako członek Unii Europejskiej od 1 maja 2004 r., zobowiązana została do przestrzegania zasad unijnych i tym samym, zgodnie z wymaganiami obu dyrektyw: ptasiej [Dz.Urz. UE, L 20/7 z 26.01.2010 r.] i siedliskowej [Dz.U. I. 206. 22.07. 1992 r.], ich zapisy zostały przetransportowane do polskiego porządku prawnego i są zawarte w ustawie o ochronie przyrody z 16.04. 2004 r. [Dz.U. 2004, nr 92, poz. 880, art. 127]. Nadzór nad funkcjonowaniem polskiej sieci „Natura 2000”, która obejmuje już ponad 20% powierzchni Polski (959 obszarów), sprawuje Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska (GDOŚ), natomiast koordynatorami w zakresie funkcjonowania obszarów są regionalni dyrektorzy ochrony środowiska (RDOŚ). Poza ustawą obowiązują także rozporządzenia Ministra Środowiska [Dz.U. 2011.237.1419, Dz.U. 2009.147, 1193], które w istotny sposób mogą nakreślić kierunki polityki ochrony środowiska w Polsce.

Wyznaczenie obszaru Natura 2000 wywołuje z jednej strony konsekwencje prawne, dotyczące bezpośrednio właściciela nieruchomości, z drugiej zaś, nie jest determinowane jego zgodą na włączenie jego arealu do sieci. Niejednokrotnie właściciele nieruchomości są zmuszani do ograniczenia bądź zaniechania działalności właśnie z powodu Natury 2000. Zdarza się także i tak, zwłaszcza w przypadku gospodarki stawowej, że istnieje obowiązek prowadzenia (kontynuowania) działalności, które mogą służyć celom ochrony obszaru Natura 2000 z uwagi na fakt, że likwidacja stawu objętego Naturą 2000 wpłynęłaby negatywnie na siedliska i gatunki ptaków wodnych. W konsekwencji, właściciele stawu objętego siecią Natura są zmuszeni do utrzymywania wody w stawie. W przeciwnym razie (zgodnie z art. 127 ustawy), będą podlegali karze aresztu, grzywny bądź ograniczeniu wolności do dwóch lat, z powodu istotnego zmniejszenia wartości

przyrodniczej chronionego obszaru. W praktyce oznacza to, że właściciele stawów muszą łożyć własne środki na rzecz ochrony interesu publicznego [Radecki 2010].

W celu zrekomensowania producentom ryb trudności związanych z wykorzystywaniem tradycyjnych metod produkcji, wspomagających poprawę stanu środowiska i rozwoju bioróżnorodności, jak również w celu promowania ekologicznych praktyk produkcyjnych powstał Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013”, oś priorytetowa 2. „Akwakultura, rybołówstwo śródlądowe, przetwórstwo i obrót produktami rybołówstwa i akwakultury” – rozporządzenie z 7 września 2009 r. [Dz.U. 2009.147, 1193]. Rybacy mają możliwość wykorzystania jednego z dwóch pakietów pomocowych.

Pakiet 1. obejmuje dofinansowanie w wysokości 360 zł /ha/rok, pod warunkiem jednak realizacji łącznie wszystkich wymogów:

- roczny przyrost poniżej 1500 kg/ha powierzchni ewidencyjnej dla stawów typu karpiego,
- prowadzenie pełnej dokumentacji przebiegu produkcji obejmującej księgi stawowe,
- bieżąca konserwacja rowów (doprowadzalników i odprowadzalników, rowów opaskowych),
- wykaszanie nie mniej niż 1/3 powierzchni koron grobli.

Pakiet 2 obejmuje realizację co najmniej jednego ze wskazanych wymogów:

- utrzymywanie powierzchni zarosniętej roślinnością wynurzona na niezmiennym poziomie 160 zł/ha/rok,
- produkcja dodatkowa cennych rodzimych gatunków ryb w ilości co najmniej 1% masy rocznej produkcji – 300 zł,
- wapnowanie wapnem tlenkowym w ilości co najmniej 0,5 t/ha – 160 zł,
- przestrzeganie zasady „stałych nurtów” – 300 zł,
- przestrzeganie zasady niemieszania obsad przez wprowadzenie do stawu ryb pochodzących od tego samego producenta lub własnych pochodzących z tego samego obiektu chowu albo hodowli – 160 zł,
- utrzymywanie i udostępnianie ścieżek edukacyjnych nie krótszych niż 2 tys. m, zawierających co najmniej 5 przystanków edukacyjnych – 1000 zł,
- utrzymywanie wysp, skarp, grobli wraz z ławami oraz innych nieużytków (pokrytych trawą, roślinnością zielną, krzewami lub drzewami) lub zakładanie sztucznych siedlisk – 130 zł,
- położenie stawów danego gospodarstwa rolnego przeznaczonego do chowu lub hodowli ryb lub innych organizmów wodnych na obszarze Natura 2000 – 600 zł,
- brak zalewu stawów, z których dokonano odłowu ryb przez miesiąc w okresie od 15.07. do 15.09 – 160 zł,
- utrzymywanie co najmniej 1 stawu napelnionego wodą przez cały rok – 160 zł,
- racjonalne wykorzystywanie zasobów wodnych (wtórny obieg wody) – 250 zł,
- stosowanie zaawansowanych technik oczyszczania wód odprowadzanych – 2000 zł,
- posiadanie niezależnego systemu rozprowadzania wody w gospodarstwie rolnym przeznaczonym do chowu lub hodowli ryb lub innych organizmów wodnych – 100 zł.

Niestety projekt nie przewiduje odszkodowań z tytułu rybożerców, prawnie chronionych w Polsce, które niejednokrotnie przetrzebniają całe hodowle ryb, a tym samym przyczyniają się do zarastania stawów. Można przypuszczać, że gdyby całkowicie zawiesić działalność rybacką, byłoby to ze szkodą dla całego ekosystemu wodnego oraz flory i fauny. Już teraz zbyt intensywne dążenie ekologów do ochrony środowiska sprawia, że została zachwiana zasada optymalizacji zrównoważonego rozwoju.

Badania własne potwierdzają, że rybacy z Doliny Baryczy zdają sobie sprawę z wartości przyrodniczej, którą mogą pomnażać, jednak ich sprzeciw budzi sposób stanowienia, wykonywania i egzekwowania prawa, bez uwzględnienia ich stanowiska. Przykładowo, w przypadku raka stawowego – w rozporządzeniu umieszczono adnotację „z wyjątkiem obrębów hodowlanych”, podobnie mogłoby mieć miejsce w przypadku kormorana.

Międzynarodowe doświadczenia w dziedzinie ochrony przyrody wskazują, że w przypadku zachwiania relacji pomiędzy ochroną środowiska a rozwojem obszarów wiejskich, program Na-

tura 2000 jest postrzegany jako wróg a nie sprzymierzeniec i może doprowadzić do konfliktów interesów pomiędzy ekologią a rozwojem, które w długim okresie mogą poważnie zagrozić celom ochrony środowiska. Z drugiej strony, odpowiednie planowanie i zarządzanie obszarami Natura 2000, zakładające promowanie i sprzyjanie silnym relacjom między zrównoważonym rozwojem i ochroną środowiska, przekonuje lokalnych partnerów do Natury 2000 [Gil 2009].

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie przedstawionych rozważań możemy uznać, że głównym problemem związanym z implementacją programu Natura 2000 w Polsce jest brak jego holistycznej wizji, co zaburza proces optymalizacji celów zrównoważonego rozwoju i przyczynia się do powstawania konfliktów na linii ekologia – ekonomia – społeczeństwo.

W przypadku gospodarki stawowej prowadzonej na obszarach przyrodniczo-cennych, optymalizacja celów powinna przebiegać w ramach promowania integracji sektorowej, gdzie wszyscy interesariusze powinni zrozumieć i zaakceptować potrzebę hodowli ryb, bowiem sektor ten silnie oddziałuje na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, zaś prowadzona ekstensywna hodowla ryb przyczynia się do ochrony i wzrostu różnorodności biologicznej. Oznacza to, że ideą tworzenia sieci Natura 2000 powinno być poszukiwanie możliwości kompatybilnego połączenia działalności człowieka z ochroną różnorodności biologicznej oraz wspieranie działalności gospodarczej, która korzystnie wpływa na satysfakcjonujący stan ochrony siedlisk i gatunków.

Na przykładzie gospodarki stawowej w Dolinie Baryczy wykazano, że cele zrównoważonego rozwoju nie są optymalne dla wszystkich interesariuszy. Zaostrzenie przepisów o ochronie przyrody wiąże się z ponoszeniem dodatkowych kosztów związanych z występowaniem coraz większej ilości chronionych prawem rybożerców, które przetrzebują hodowle. Można zatem uznać, że rybacy ponoszą zarówno koszty związane z hodowlą ryb, jak i koszty ochrony przyrody.

Istotne jest zatem stworzenie sprawnego systemu rekompensat przeznaczonych dla rybaków z tytułu strat, które ponoszą przez chronione, rybożerne ptaki, dla przeciwwagi ograniczeń wynikających z funkcjonowania na obszarze Natura 2000, nawet jeśli hodowla ryb miałaby służyć wyłącznie jako pożywienie dla ptactwa. W przeciwnym razie, przynależność do Natury 2000 oznaczać będzie karę, co mogłoby zagrozić utrzymaniu działalności rybackiej i tym samym doprowadzić do zniszczenia krajobrazu, siedlisk i gatunków, które chcemy chronić.

Literatura

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa*, Dz.Urz. UE, L 20/7 z 26.01.2010 r.
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory*, Dz.U. L 206/7, z 22.07.1992 r.
- Gil F.M. 2009: *Natura 2000 i akwakultura*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 31.
- Habuda A. 2013: *Obszary Natura 2000 w prawie polskim*, Difin, Warszawa, 12.
- Kortan J., Adamek Z., Flajshans M., Piackova V. 2008: *Indirect manifestation of cormorant predation on pond fish stock*. Knowledge and Management of Aquatic Ecosystem, no. 389.01, 11.
- Krzywosz T., Traczk P. 2013: *Populacja łęgowa kormorana czarnego Phalacrocorax carbo w Polsce w 2013 r.*, Komunikaty Rybackie, nr 4.
- Obszary Natura 2000, Fundacja Ekorozwoju, obszary.natura2000.pl, dostęp 9.04.2014.
- Radecki W. 2010: *Likwidacja stawów objętych ochroną przyrody jako obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000*, Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka, nr 3, 53-54.
- Report of the EIFAC Working Party on prevention and control of bird predation in aquaculture and fisheries operation*. 1988: EIFAC, European Inland Fisheries Advisory Commission Tech.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty i zwracania pomocy finansowej na realizację środków objętych osią priorytetową 2 – Akwakultura, rybołówstwo śródlądowe, przetwórstwo i obrót produktami rybołówstwa i akwakultury, zawartą w programie operacyjnym „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013” z dnia 07.09.2009*, Dz.U.147.1193.

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12.10.2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, Dz.U.2011.237.1419, zał. 1-5.
- Suter W. 1991: *Effects of piscivorous birds on freshwater fish population a review*, J. Ornith., no. 132(1), 29-45.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16.04.2004 r., Dz.U.2004.92.880, art. 127.
- Wegener B.W. 2010: *Ich die Planung noch rational? Europäisches Naturschutzrecht und nationale. Infrastrukturentwicklung*, ZUR 5, http://www.zur.nomos.de/fileadmin/zur/doc/Aufsatz_ZUR_10_05.pdf, dostęp 09.04.2014].
- Wykaz obszarów hodowlanych województwa dolnośląskiego ustanowionych w drodze Decyzji Wojewody Dolnośląskiego w latach 2002-2005 i w latach 2006-2010. 2011: Decyzja Marszałka Województwa Dolnośląskiego.
- www.ptaki.info/index_obszary.php?dzial=2&kat=8&art=26, dostęp 09.04.2014.

Summary

This article discusses the problems of pond farming in the Valley Barycz in the face of constraints and opportunities which determines the Natura 2000 programme, with particular attention to the issue of protected fish-eating birds. The article attempts to demonstrate that the excessive emphasis on environmental protection can paradoxically contribute to environment degradation and bankruptcies fish-farms. The author tries also to prove that an effective solution for conflicts on the line: ecology – fish management may be adaptation the legislation to the current economic conditions and the introduction automatic compensation for damages caused by protected birds, which decimate fish farms within Natura 2000.

Adres do korespondencji
dr Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław
tel. (71) 320 17 73
e-mail: magdalena.raftowicz-filipkiewicz@up.wroc.pl